

«К Табе, о Вільня любая, приводзяць згадкі ў палон...» (Вільня ў паэзіі Максіма Багдановіча і Уладзіміра Жылкі)

Да тэмы горада ў беларускай літаратуры звярталіся пісьменнікі розных эпох і кірункаў. Вобраз горада распрацоўваўся ў польскамоўнай літаратуры XIX ст. (Э. Ажэшка, Я. Баршчэўскі). У беларускамоўнай літаратуры станаўленне ўрбаністычнай традыцыі прыпадае на пачатак XX ст. У гэты перыяд Вільня з'яўляецца магутным каталізатарам беларускай адраджэнскай думкі, вакол яе гуртуецца значная частка патрыятычна скіраванай творчай інтэлігенцыі.

Вільня ў свядомасці сапраўднага беларуса заўсёды знітоўвалася з Залатым векам у гісторыі краіны. Думкі пра магутнасць і веліч роднага краю, цесна пераплятаючыся з ідэямі Беларускага Інтэгральнага Адраджэння (тэрмін М. Гарэцкага), поўнілі кожнага мастака слова, варункі лёсу якога завялі на «цесныя, крывыя завулкі» Вільні. Горад у творчасці тагачасных пісьменнікаў паўстае адмысловым пасрэднікам-правадніком: паміж мінулым і сучаснасцю, росквітам і заняпадам, надзеяй і сапраўднасцю. Да горада Вільні звярталіся Я. Купала, Я. Колас, З. Бядуля, М. Гарэцкі. Але найбольш значны адбітак горад пакінуў у творчасці М. Багдановіча і, крыху пазней, У. Жылкі.

М. Багдановіч і У. Жылка ў гісторыі айчынай літаратуры з'яўляюцца прадстаўнікамі розных эпох, аднак, нехта не заўважыць блізкасць іх аксіялагічных поглядаў, мастацкіх ідэй і, такім чынам, біяграфій і дачыненняў да «беларускай Меккі». Хоць паміж наведваннем Вільні М. Багдановічам (1911) і У. Жылкам (1921) прайшло дзесяць год, можна адзначыць агульнае ў адлюстраванні горада гэтымі аўтарамі. У лірыцы паэтаў Вільня паўстае ў дзвюх іпастасях: як натхняльнік, акумулятар творчага запалу, што дае энергію на стварэнне новых паэтычных шэдэўраў («Пагоня», «Слуцкія ткачыхі» М. Багдановіча і «Палімпсест», «Уяўленне» У. Жылкі), і як прадмет мастацкага адлюстравання. Вобраз горада распрацоўваецца ў цыклах «Места» і «Вершы аб Вільні» кожным аўтарам па-свойму, хоць назіраецца і пэўнае падабенства.

I. Рэтраспекцыя, зварот да гісторыі. Пісьменнікі пры напісанні асобных вершаў цыклаў карыстаюцца прыёмам кантрасту. Горад у М. Багдановіча і У. Жылкі паўстае як сімбіёз гісторыі і сучаснасці. Пры гэтым цікавасць выклікае архітэктоніка вершаў. Яны будуруюцца на адлюстраванні плоскасці, з аднаго боку якой знаходзіцца «цяперашняе», а з другога – «мінулае». Прычым «цяперашняе» ў паэтаў асвятляецца ў двух ракурсах: станоўчым і адмоўным. Гэта «вялікай вуліцы экзотыка», «горада чароўныя прынады» – тэатры, кіно, семафоры, асфальт, але гэта і распуста, мана, панская пыха, якая плыве па вулках, і чалавечая смерць (у М. Багдановіча). У вершы М. Багдановіча «Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць...» «цяперашняе» паказана вельмі дынамічным. Чытач быццам сам трапляе ў Вільню. Гэты эфект ствараецца пры дапамозе вялікай колькасці дзеясловаў: «Вулкі Вільні **зіяюць** (вылучана намі. – М.А.) і гулка **грымяць**! / Вір людскі скрозь **заліў** паясы тратуараў, / **Блішчаць** вокны, ліхтарні ўгары **зіхаццяць**, / Коні **мчацца**, трамваі трывожна **звіняць**... / І **гараць** аганьком вочы змучаных твараў!» [1, с. 96]. Аднак варта завярнуць у цесныя крывыя завулак, як перад вачыма паўстаюць «цёмныя шыбы глухіх, старасвецкіх будынкаў», «пільны сведка мінулых часоў» – цыферблат. Гэта нагадвае пра

ранейшую веліч горада, навявае спакой у процівагу мітусні, малое выявы мінулага, вымагае задумацца над лёсам роднага краю і прымушае сэрца біцца часцей: «Ўспамяні, маё сэрца, даўнейшыя дні! / Па загаду бурмістра усе, як належа, / Зачынілі ўжо вокны, загаслі агні... / Варта вулкай прайшла... І не спім мы адны – / Я ды чорны кажан, што шнуруе ля вежы» [1, с. 96].

Падобнае назіраецца і ў першай частцы «Вершаў аб Вільні» У. Жылкі, дзе таксама відавочным з'яўляецца гэты кантраст. Аўтар нібы «ўцякае» ад «цяперашняга» да Вільні, бяжыць у абдымкі Вялікай гісторыі, якая не крыўдзіць сапраўднага патрыёта: «Калі сябры нас гудзяць згубаю / І ворагі прарочаць скон, – / Тады к Табе, о Вільня любая, / Прыводзяць згадкі у палон» [2, с. 75].

Аднак выкарыстанне рэтраспекцыі як своеасаблівага мастацкага прыёму ў пісьменнікаў выклікана рознымі мэтамі. Калі для М. Багдановіча гісторыя служыць перш за ўсё фонам для адлюстравання перажыванняў лірычнага героя, то для У. Жылкі мэтай звароту з'яўляецца імкненне абудзіць народ да самавызначэння, прымусіць беларусаў схмянуцца, «біцца» за веліч свайго краю, за незалежнасць. Так прадвызначана з вясё: «Але ўжо лёс рукой няўхільнаю / Загад вызначае з вясё: / Усё магутней б'е пад Вільняю / Прыбой нямоўкнучы з палёў...» [2, с. 76]. У М. Багдановіча такое спадзяванне праяўляецца ў падтэксце (верш «Вулкі Вільні зіяюць і гулка грываць...»). На нашу думку, гэта выклікана не толькі розным часам напісання твораў, але і прыналежнасцю аўтараў да розных літаратурных плыняў. Для М. Багдановіча з яго захапленнем імпрэсіянізмам большай вартасцю валодае малюнкавасць, знешняя атрыбутыка. У. Жылка, праяўляючы сябе як паэт-рамантык, з бунтарскім аптымізмам і эйфарыяй глядзіць наперад: «Ўсё пераможней нестрыманае / Стыхіі шум і бурны круг... / О, места роднае, каханае, / Цябе залье крывіцкі рух!» [2, с. 76].

II. Сакралізацыя горада. Разглядаючы творчую спадчыну кожнага пісьменніка, заўсёды можна вылучыць некалькі вобразаў, якія праходзяць праз усе вершы чырвонай ніткай, утвараючы ў сваім адзінстве пэўную сістэму каштоўнасцей. Гэтай сістэме часта надаецца сакральнае значэнне, што звязана не толькі з рознымі этапамі мастакоўскага жыцця, але і з рознымі лёсавызначальнымі падзеямі, якія ў ім адбыліся. Так, скразным сакральным вобразам у беларускай (ды і ў сусветнай) літаратуры з'яўляецца вобраз радзімы, прычым у амбівалентнай трактоўцы: радзіма – як увесь край і радзіма – як канкрэтнае месца нараджэння.

У нізцы «Места» М. Багдановіч надзяляе вобраз Вільні большай рэалістычнасцю, чым У. Жылка. Паўсядзённасць, адвечная мітусня, рух, нейкія аднамомантныя сцэны – вось тыя атрыбуты горада, якія цікавяць мастака ў першую чаргу. Скіроўваючы чытача з «прывольных палявых дарог» на вулкі «дачкі каменняў», паэт у наступных вершах малюе горад. Менавіта малюе! У гэтым заслуга Багдановіча-імпрэсіяніста: «Ліхтарняў свет у сіняй вышыне... / Вітрынамі зіяючыя крамы, / Кавярні, мора вывесак, як плямы, / Анонсы і плакаты на сцяне. / Кіпіць натоўп на жорсткім вулак дне!» [1, с. 97]. Такой «здольнасцю» валодаюць амаль што ўсе вершы цыкла, якія ўяўляюць сабой «кавалкі», што толькі ў суме могуць скласці цэласна-адзіны вобраз Вільні. У М. Багдановіча цікавасць выклікае жыццё самога горада, жыццё «тут», жыццё

«ў дадзены момант». Гэта і хлопчык, які «выдувае з мыла пузыры», седзячы ля ганку, і стогны тэлеграфнага слупа, і спёка, ад якой «пышучь дахі і асфальт», і разгул прыроднай стыхіі на вулках. І толькі верш «Дзве смерці» адрозніваецца ад іншых твораў цыкла сваёй філасафічнасцю. У ім знаходзіць адлюстраванне адвечная чалавечая трагедыя – смерць. Падзея, якая падштурхнула да напісання верша, становіцца вядомай з эпіграфа: «Учора на Мяшчанскай вул., д. № 17 атруцілася сінільным квасам І.І. Іванова. Прычыны самагубства невядомы» [1, с. 103]. «Мігдаловы горкі пах» – па-майстэрску ўведзеная паэтам у твор мастацкая дэталі – дапамагае адчуць трагізм смерці.

Наданне сакральнай семантыкі вобразу Вільні – вось тая рэч, якая карэнным чынам адрознівае цыкл У. Жылкі ад цыкла М. Багдановіча. Творца ўкладае ў вобраз значна больш шырокі і глыбінны змест. Калі М. Багдановіч аддае перавагу наяўнаму, бачнаму, то У. Жылка захапляецца тым велічным духам, які напаўняе вулікі горада. Для яго сакральнай вартасцю валодае тое, што «жыве» тут вякамі. Як было адзначана вышэй, горад для пісьменніка становіцца сімвалам, з якім звязана пажыццёвая вера ў нацыянальнае адраджэнне. Вільня нібы ахутана таямнічым арэолам: «Ў маіх лятунках ты – ўладарная, / Пануеш ты, харашыня: / Завулкаў сон і ціш кляштарная / Водзі празрыстай глыбіня...» [2, с. 75]. І кожная дэталі, кожная дробязь набывае асаблівую семантыку. Вось як, напрыклад, апісваецца захад: «Увечар за гарой трохкрыжнаю / Палае захаду пажар, / Як знак, што веліччу аблыжнаю / Яна не выкліча ахвяр...» [2, с. 75]. Нават сама танальнасць першай часткі ў нейкай ступені дапамагае адчуць тую ідэю, якую пісьменнік хоча данесці твораў, – ідэю нацыянальнага адраджэння.

Другая частка цыкла па сваёй сутнасці з'яўляецца ідэйным працягам першай. У. Жылка, параўноўваючы Вільню з Меккай, зноў-такі дае адмысловы ключ-дэшыфратар да паразумення таго сэнсу, які ён закладвае ў вобраз горада. Вільня – гэта выратавальны востраў, што канцэнтруе ў сабе беларушчыну. «Цемень», «бяздолля туман», «часы ліхалецця» – нішто іншае, як атрыбуты савецкай улады, заснаванай на ідэі нівеліроўкі нацыянальна-культурных адметнасцей. Паэт святая верыць у тое, што абяздоленыя, прыніжаныя «дзеці»-беларусы змогуць перанесці ўсе выпрабаванні, якія чакаюць іх на шляху вызвалення: «Ім кажуць прапасці са свету / Ў парожнасць рассяецца, ў дым; / Ды думкай, бы выш мінарэту, / Стаяць яны ў ветрыску злым...» [2, с. 76]. Аднак ідэя адраджэння, якой у месяц Рамадана Вільня была перапоўнена, цяпер «уцякае» ў беларускую Медыну – Мінск. Разам з тым спадзяванне, якім прасякнуты не толькі гэты цыкл, а і ўся лірыка У. Жылкі, на тое, што Беларусь будзе вольнай, будзе вялікай, не пакідае пісьменніка ніколі. Прарок Магамет у свой час вярнуўся ў Мекку, магчыма, і адраджэнская ідэя некалі вернецца ў Вільню: «І ты ці чакаеш пад здзекам, / Што бомкне ўрачыстая медзь?... / О, Вільня, крывіцкая Мекка! / Ці варта прарока ты стрэць?» [2, с. 77].

Кожны мастак слова, з'яўляючыся сынам сваёй эпохі, імкнецца не толькі захаваць набыткі папярэднікаў, але і прыўнесці ў творчую скарбніцу нешта ад сябе. М. Багдановічу як наватару, апроч усіх іншых заслуг, належыць і ўвядзенне ў новую беларускую літаратуру ўрбаністычнай тэмы. Узяўшы на ўзбраенне ідэі В. Брусава, паэт здолеў намаляваць Вільню пачатку XX ст. Праз некалькі год, працягваючы традыцыі аўтара «Вянка», У. Жылка ў цыкле

«Вершы аб Вільні» з вобразам старажытнага горада звязаў адвечную надзею на беларускае адраджэнне.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – 2-е выд. – Мінск, 2001. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды.
2. Жылка, У. Выбраныя творы / У. Жылка ; уклад., прадм. і камент. М. Скоблы. – Мінск, 1998.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ